

BOLALAR ONGI VA PSIXIKASINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI

Toshboboyeva Nozima Qudiratovna
Toshkent shahar Mirzo Ulug'bek
tumani 308-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur mavzuda bolalar ong va psixikasining shakllanish jarayoni, uning asosiy bosqichlari hamda bu jarayonga ta'sir etuvchi omillar yoritiladi. Bola psixikasi tug'ilishdan boshlab bosqichma-bosqich rivojlanib, har bir davr o'ziga xos psixologik xususiyatlar bilan ajralib turadi. Maqolada aqliy, emotsional va ijtimoiy rivojlanishning uzviy bog'liqligi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: bola psixikasi, ong, rivojlanish bosqichlari, emotsiya, tafakkur, ijtimoiylashuv, yosh davrlari.

KIRISH

Bola psixikasi va ongi inson hayotining ilk davrlaridan boshlab shakllana boshlaydi. Bu jarayon uzluksiz bo'lib, biologik omillar, ijtimoiy muhit va tarbiya ta'sirida rivojlanadi. Har bir yosh bosqichi bolaning ruhiy va aqliy rivojlanishida muhim o'rin tutadi.

Hayotning dastlabki davrida, ya'ni go'daklik bosqichida bola atrof-muhitni sezgi organlari orqali idrok etadi. Bu davrda uning ongi hali to'liq shakllanmagan bo'lib, asosiy rivojlanish reflekslar va hissiy reaksiyalar orqali kechadi. Ona bilan emotsional bog'lanish bolaning ruhiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega.

Keyingi bosqich — ilk bolalik davrida bola faol harakat va nutq orqali atrof-muhitni o'rganadi. Uning lug'at boyligi ortadi, oddiy tushunchalar shakllanadi va mustaqil harakat qilish istagi kuchayadi. Bu davrda "men" tushunchasi paydo bo'lib, bola o'zini shaxs sifatida anglay boshlaydi.

Maktabgacha yosh davrida bola tasavvur va tafakkur jihatdan faol rivojlanadi. O'yin faoliyati yetakchi o'rin tutadi. Bola o'yin orqali ijtimoiy rollarni o'zlashtiradi, fantaziyasi kengayadi va muloqot ko'nikmalari shakllanadi.

Kichik maktab yoshida bolaning ongi yanada tizimli rivojlanadi. O'qish faoliyati asosiy o'ringa chiqib, mantiqiy tafakkur shakllana boshlaydi. Bola bilimlarni ongli ravishda o'zlashtiradi, diqqat va xotira rivojlanadi.

O'smirlik davrida esa ongning yuqori darajasi shakllanadi. O'smir o'zini anglash, hayotiy qadriyatlarni belgilash va mustaqil fikrlashga intiladi. Bu davrda emotsional o'zgarishlar ham kuchli bo'lib, shaxsiylik rivoji jadallashadi.

Umuman olganda, bolalar ong va psixikasining shakllanishi bosqichma-bosqich kechadi va har bir davr o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ushbu jarayonni to'g'ri

yo'naltirishda oila, maktab va ijtimoiy muhit muhim rol o'ynaydi. To'g'ri tarbiya va qo'llab-quvvatlash orqali bola har tomonlama rivojlangan, mustaqil va ongli shaxs sifatida shakllanadi. Ong- psixik faoliyatning oliy shakli. U faqat insonga xos fenomendir. Ong, uning mohiyati masalasi eng qadimgi muammolardan biri. Ongni dastlab diniy va mifologik qarashlar doirasida tushuntirishga uringanlar. Ongni diniy tushuntirish uni ilohiy hodisa, Xudo yaratgan mo'jiza tarzida talqin qilishga asoslanadi. Ko'pgina dinlarda inson ongi buyuk ilohiy aqlning namoyon bo'lish shakli tarzida tavsiflanadi. Bunday qarashlarning ildizi juda qad. bo'lsada, ular hamon o'zining ko'plab tarafdorlariga ega. Kimki olam va odam yaratilganligini tan olar ekan, ong ham yaratganning qudrati deb hisoblaydi.

Ongning mohiyatini izohlashda ikkinchi yo'nalish-bu ong moddiy olamni inson miyasida aks etishi deb tushunish, uni inson tanasi faoliyati bilan bog'lab talqin etishdir. Ayni vaqtda materialistik yo'nalish nomini olgan bunday yondashuvlar doirasida ongning mohiyatini buzib talqin qilish hollari ham paydo bo'ldi. Vulgar materializm deb nom olgan oqim namoyandalarining fikricha, xuddi jigar saf-roni ishlab chiqargani kabi, miya ham ongni ishlab chiqarar emish. Bunday yondashuv natijasida ong ideal emas, moddiy hodisa degan xulosa kelib chiqadi. Vaholanki, safroni ko'rish mumkin, ammo ongni ko'rib ham, ushlab ham bo'lmaydi. Aslida ong tarixi insonning inson bo'lib shakllana boshlashi tarixi bilan bog'liqdir. Inson ham biologik, ham ijtimoiy mavjudot ekan, demak, ong ham biologik va ijtimoiy taraqqiyot mahsulidir. Ong insonning fikr va hislari, sezgilari, tasavvurlari, irodasi va karashlaridan tashkil topgan. O'z-o'zini anglash, xotira, iroda, nutq ongning asosiy jihatlaridir.

Hozirgi zamon fani ong materiyaninguzoq davom etgan evolyusiyasining natijasi ekanligini tan oladi. Materiya, tabiat hamma vaqt mavjud bo'lib kelgan, inson esa moddiy dunyoning nisbatan so'nggi taraqqiyotining mahsulidir. Materiya taraqqiyoti, fikrlay oladigan insonning paydo bo'lishi uchun bir necha million yillar kerak bo'lgan. Ong tabiat taraqqiyoti mahsuli, materiyaning xossasidir, barcha materiyaning emas, balki oliy darajada tashkil topgan materiyaning, ya'ni inson miyasining mahsulidir. Lekin ongning bo'lishi uchun miyaning o'zigina bulishi yetarli emas. Ong insonni qurshab turgan tabiiy va ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog'langan va shu muhitning ta'sirida faoliyat ko'rsata oladi.

Hozirgi zamonda murakkab ijodiy jarayonlarni ham amalga oshiruvchi elektron mashinalar yaratilgan, lekin ular ongning o'rnini bosa olmaydi, chunki ong o'ta murakkab obyektiv mavjudlikdir.

Psixika (qadimgi yunoncha psychikos-“ruhiy”) yoki ruhiyat yuksak darajada tashkil topgan materiya (miyya)ning voqelikni alohida shaklida aks ettirishdan iborat xususiyati. Ong- psixik faoliyatning oliy shakli ong bu insonni boshqa tirik mavjudotlardan farqlab, ajratib turadigan muhim narsa.

Inson yaralibdiki ong mavjud va rivojlanib keladi. Men ong haqida va uning paydo bo'lishi haqida shuni aytamanki inson ongi uni rivojlanishlar, yuksalishlar sari eltadi. Faqatgina inson o'z ongini yangilab, charxlab ya'ni uni ilm nurlari bilan chayib turmog'i kerak. Insonning ongi qanchalik yangi g'oyalarga boy bo'lsa, bu jamiyat, dunyo rivojlanishiga ulkan bir hissa qo'shishi mumkin.

Ongning paydo bo'lishi bilan bog'liq ko'plab qarashlar mavjud. Bu qarashlarning bir tomoni diniy, qarashlar doirasidagi mifologik nazariyalarga borib taqaladi. Bunday turdagi nazariyalar qadimdan insonni bir ilohiy kuch yaratgan, bu ilohiy kuch inson ongini ham yaratgan degan fikrlarni ifodalaydi. Ko'pgina dinlarda inson ongi buyuk ilohiy aqilning namoyon bo'lish shakli tarzida tavsiflanadi. Bunday qarashlarning ildizi juda qad bo'lsada ular hamon o'z tarafdorlariga ega.

Ong insonning fikr va hislari, sezgilari tasavvurlari, irodasi va qarashlaridan tashkil topgan. O'z-o'zini anglash xotira, iroda, nutq ongning asosiy jihatlari. Ong o'ta murakkab obyektiv mavjudligidir. Hozirgi kunda insonlar ongni materiyaning uzoq davom etgan evakuatsiyasining natijasi deb hisoblashmoqda. Materiya, tabiat har doim mavjud bo'lib kelgan inson esa moddiy dunyoning nisbatan so'ngi taraqqiyotining mahsulidir. Ong esa ushbu mahsulning eng kerakli nuqtasi. Ong nafaqat insonni balki inson atrofini o'rab turgan butun olam rivojining markazidir.

Insonsiz olamni tasavvur etib bo'lmaganidek insonni ongsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Psixika materiya taraqqiyotining muayyan bosqichda – tirik organizmlarda sezuvchanlikning alohida shakli yoki his qilish qobiliyatining paydo bo'lishi bilan vujudga kelgan. Tirik mavjudotlarning morfologik, fiziologik tuzilishi murakkablashivu unda nerv sistemasining vujudga kelishi va taraqqiy etishi bosh miyya, uning katta yarim sharlarining shakllanishi va takomillanishi jarayonida rivojlangan. Inson ongi insonning ehtiyojlarini bartaraf etish jarayonida rivoj topadi. Madaniy-tarixiy yondashuvga ko'ra ongning o'ziga xos xususiyati shundaki, ijtimoiy-tarixiy amaliyot elementlari obyektiv voqelik va ong o'rtasidagi oraliq bo'g'in bo'lib dunyo haqidagi obyektiv g'oyalarni shakllantirishga imkon beradi.

Ong mohiyatini to'g'ri tushinish uni ko'rib chiqishi lozim. Ong quyidagi to'rt muhim psixologik xarakteristikasi bilan aniqlanadi. Ongning birinchi xarakteristikasi uning nomini aks ettirgan ong, anglashdir. Ongning ikkinchi xarakteristikasi unda sub'ektiv va obektiv farqlanadi. Ongning uchinchi xarakteristikasi maqsad qo'yish va maqsadga yo'nalganlik bilan belgilanadi. Ongning to'rtinchi xarakteristikasi unda odamning ma'lum munosabatlari aks etishi.

XULOSA

Bolalar ongi va psixikasining shakllanishi uzluksiz va bosqichma-bosqich kechadigan murakkab jarayon bo'lib, u biologik omillar, ijtimoiy muhit va tarbiya ta'sirida rivojlanadi. Har bir yosh davri bolaning aqliy, emotsional va ijtimoiy rivojlanishida muhim o'rin tutadi hamda keyingi bosqichlar uchun asos yaratadi.

Ushbu jarayonda oila, maktab va jamiyatning o'rnini beqiyosdir. Ayniqsa, bolaning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda berilgan to'g'ri tarbiya, qo'llab-quvvatlash va ijobiy muhit uning ruhiy rivojlanishini jadallashtiradi. Aksincha, e'tiborsizlik yoki noto'g'ri yondashuv psixik rivojlanishda turli muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu bois bolalar psixikasining shakllanish jarayoniga mas'uliyat bilan yondashish, ularning ehtiyojlarini tushunish va har tomonlama rivojlanishiga sharoit yaratish muhimdir. Bu esa kelajakda barkamol, ongli va mustaqil fikrlaydigan shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. G'oziyev E "Umumiy psixologiya" 1-kitobi Toshkent 2004
2. Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9), 418-421.
3. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIKPSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10), 32-35.
4. Ziyonet